

IZABRANA DELA
DAVIDA ALBAHARIJA

prvi tom
MAMAC
CINK

drugi tom
GEC I MAJER
KONTROLNI PUNKT

treći tom
SVETSKI PUTNIK
SNEŽNI ČOVEK

četvrti tom
PIJAVICE

peti tom
ŽIVOTINJSKO
CARSTVO
LUDVIG
MRAK

šesti tom
IZABRANE PRIČE

IZABRANA DELA DAVIDA ALBAHARIJA
DRUGI TOM

Urednici

Nikola Petaković

Borislav Pantić

Copyright © David Albahari

Copyright © 2015 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

Ilustracija na naslovnoj strani

Borislav Pantić

Dragan Bibin

Fotografija autora

Photo Copyright: Das balue Sofa/Club Bartelsmann

Izdavanje ove publikacije podržalo je
Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije



ISBN 978-86-7702-421-5

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2015.

DAVID ALBAHARI



GEC I MAJER
KONTROLNI
PUNKT



Čarobna
knjiga

SADRŽAJ

GEC I MAJER7

KONTROLNI PUNKT99

GEC I MAJER



Gec i Majer. Nikada ih nisam video, mogu samo da ih zamišljam. U takvim parovima jedan je obično visok a drugi nizak, ali, s obzirom na to da su obojica bili SS podoficiri, lako je pomisliti da su bili višeg rasta, možda čak iste visine. Pretpostavljam da su norme za prijem u redove SS-a bile izuzetno stroge, ispod nekih granica sasvim sigurno nije se išlo. Jedan od njih dvojice, tvrde svedoci, ulazio je u logor, igrao se s decom i uzimao ih u naručje, čak im darovao čokoladne bombone. Tako malo je potrebno da se zamisli drugi svet, zar ne? A Gec, ili Majer, odlazio je posle toga u kabinu svog kamiona i spremao se za novo putovanje. Nije bila u pitanju neka velika daljina, ali Gec, ili Majer, unapred se radovao povetarcu koji će pirkati kroz otvoren prozor. Za to vreme, deca su se vraćala svojim majkama ozarenih lica. Gec i Majer sigurno nisu bili novajlije u tom poslu. Iako se nije radilo o tako velikom zadatku – reč je tek o nekih pet hiljada duša – ekonomičnost posla je zahtevala da u njegovom izvršavanju učestvuju provereni saradnici. Sasvim je moguće da su Gec i Majer na svojim podoficirskim jaknama nosili neko ordenje, ne bi me to začudilo. Više bi me začudilo da je neko od njih dvojice imao brkove. Ni Geca ni Majera ne mogu da zamislim s brkovima. Ne mogu, zapravo, nikako da ih zamislim, ništa mi tu brkovi ne pomažu. Najlakše je, naravno, poslužiti se stereotipima: plavom kosom, svetlom kožom, bledim obrazima i čeličnim očima, ali time bih samo pokazao koliko sam podložan uticaju propagande. Izabrana rasa je tek bila u nastajanju, Gec i Majer su predstavljali samo jednu kariku u lancu koji je dosezao u daleku budućnost. Ali kakva je to karika bila! Nekada su takvi mali poslovi, kao što je bio njihov, prava osnova goleme građevine; od njihove valjanosti zavisi sigurnost temelja. Ne kažem da su Gec

i Majer bili svesni toga, možda su se samo savesno trudili kao što bi to činili na bilo kom drugom radnom mestu, ali nema sumnje da su znali u čemu se njihov posao sastoji. Njihov zadatak, tačnije rečeno, jer oni su ga tako nazivali, a to je i bio zadatak, naređenje, komanda, vojna terminologija se tu ne može izbeći. Gec i Majer su, uostalom, vojna lica, u njihovu lojalnost Rajhu i Fireru se ne može sumnjati. Čak i kada ulazi u logor, kada podiže decu visoko iznad zemlje, Gec, ili Majer, nijednog trenutka ne pomišlja na ono što će uslediti. Sve je, na kraju krajeva, deo nekog velikog plana, svakome je data njegova sudbina, niko to, ponajmanje Gec, ili Majer, ne može izmeniti. Stoga je on s decom samo onda kada je sa njima. Onog časa kada pomiluje poslednju tršavu glavicu, podeli poslednju bombonu, spusti poslednji par nožica na čvrsto tlo, ona iščezavaju iz njegove svesti i on se vraća svojim maštarijama. Naime, Gec, ili Majer, oduvek je želeo da bude pilot ratnog aviona. Nemam nikakvih dokaza da je on to stvarno želeo, ali dopada mi se pomisao da on ulazi u kabinu svog kamiona kao da stupa u bombarder, na sebi ima kožnu jaknu, a pilotsku kapu ne stavlja samo zato što mu je pomalo neprijatno da to čini u prisustvu suvozača. Kamion je bio marke „zaurer“, petotonac sa sandučastom karoserijom, visokom 1,7 metara i dugom 5,8 metara, koja se hermetički zatvarala. U početku, Gestapo je koristio manje kamione, ali beogradski „zaurer“ je pripadao drugoj seriji, usavršenijoj: u njih je, naime, prema izjavama svedoka, moglo da stane i svih sto ljudi. Na osnovu tog podatka može se izvesti jednostavna računica i utvrditi da je za prevoz pet hiljada duša bilo neophodno napraviti najmanje pedeset vožnji. U tim vožnjama, duše su doista postajale duše, ali ne više u ljudskom obličju. Gec i Majer su bez sumnje znali šta se događa u stražnjem delu, ali izvesno je da to ne bi nikada tako opisali. Ljudi koje oni voze uopšte nemaju dušu, pa to je bar dobro poznato! Oni nisu ništa drugo do buđ na licu sveta! I tako, iz dana u dan, oni ponavljaju svoj uhodani postupak. Prvo Gec, ili Majer, doveze kamion do ulaza u logor, a onda Majer, ili Gec, otvara prostrani stražnji deo. Uredno i mirno, logoraši ulaze u kamion, žene, deca, poneki starac. Prethodno su ostavili svoje stvari u drugi kamion, parkirani u krugu logora. Uvereni su da je napokon došao trenutak



transporta u Rumuniju, premda se priča i o Poljskoj, ali kao da je to važno, važno je da odlaze sa ovog užasnog mesta, ma kuda da odu, od ovoga ne može da bude gore, i izraz olakšanja senči im lica. Nije mi poznato gde su se u tim trenucima nalazili Gec i Majer. Sasvim je moguće da su sedeli u kabini kamiona, a možda je bilo i nekih birokratskih obaveza, potpisivanja naloga, ispunjavanja obrazaca. Bilo kako bilo, kada jednom krenu – prilazi im stražar, Namac, preuzima papire, potvrđuje da je utovar završen – dakle, kada jednom krenu, sve se odvija prema tačno utvrđenoj satnici. I ne može drugačije da bude, jer most na Savi je oštećen i saobraćaj se odvija naizmenično, samo jednom trakom. Kamion mora da stigne upravo u onom trenutku kada je otvoren put prema Beogradu. Granicu prelazi bez zaustavljanja, imaju oni posebnu dozvolu i službene registarske tablice, a i komandant logora ih prati u posebnom automobilu. Kada pređu most i malo odmaknu, staju kraj puta, a Gec, ili Majer, izlazi, podvlači se ispod „zaurera“, i spaja izduvnu cev motora sa otvorom na karoseriji. Posle toga, Gec i Majer nemaju više šta da rade, osim da voze, naravno. Kamion sa stvarima odavno ih je napustio. Duše u karoseriji nisu. One će uzleteti sve zajedno, tek kada kamion stigne na odredište. Vrata se otvaraju, leševi ispadaju, nemački vojnici skreću poglede, srpski zatvorenici počinju istovar. Reč je o grupi od sedam zatvorenika, posebno odabranih za taj posao. Priča se da ih je bilo petorica, ali s obzirom na obim zadatka – trebalo je izneti leševe i zatrpati rake u najkraćem mogućem roku – sedam je verovatnija brojka. U početku su pazili kako prihvataju leševe, ipak je to mrtav čovek, ugušena žena, zgrčeno dete, a onda su ih grabili kako su stigli, nije bilo vremena za izražavanje poštovanja, ne kada ih ima toliko mnogo i kada je svako teži od bilo kojeg živog stvora. Smrt je teška. Smrt je teg. Druga grupa zatvorenika kopala je rake, i iako ih nikada nisu videli, rake su uvek bile spremne pre njihovog dolaska, što je bila bar neka uteha. Šta za to vreme rade Gec i Majer? Pretpostavljam da razgovaraju sa komandantom logora, neko od njih sasvim sigurno puši, a treba se i pod kamion podvući i ponovo prespojiti izduvnu cev. Malo-pomalo, prođe dan. Uvek ima nešto da se radi. Gec i Majer sedaju u



kabinu kamiona, komandant logora ulazi u automobil, četiri nemačka stražara sprovede sedam srpskih zatvorenika u njihov kamion. Iza njih, sveže zatrpana raka je mirna, ali već sutra zemlja će se potklobučiti, osuće se plikovima. Ništa se tu ne može učiniti, mogli bi da pomisle Gec i Majer, svaki posao ima svoje rizike. Voze polako, bez žurbe. Kasnije, uveče, jedan od njih čitaće knjigu, drugi će izaći u šetnju. Ne bi se moglo reći da osećaju neke posledice svakodnevnih obaveza, pritisak užasnih prizora, noćne more. Dobro su raspoloženi, imaju apetit, ni traga od sumornih misli, nema čak ni nostalgije za rodnim krajem. Oni su, zapravo, najbolja potvrda koliko razvoj tehnologije doprinosi jačanju stabilnosti ljudske ličnosti. Oni su dokaz da je rajhsfirer Himler bio u pravu kada je tvrdio da bi humaniji način ubijanja umanjio psihološki teret koji su osećali pripadnici udarnih grupa zaduženih za streljanje ruskog i jevrejskog stanovništva. Evo, Gec i Majer ne osećaju nikakav teret. Himler bi se, uveren sam, obradovao kada bi ih sreo. On je, naime, avgusta 1941. godine, negde u okolini Minska, prisustvovao masovnom streljanju. Kada je zavirio u grobnicu i video da su neke žrtve još žive, da se grče i jauču, pozlilo mu je. Ne znam da li je povratio i uprskao svoju zategnutu uniformu, ali i bledilo na licu, o drhtanju kolena i da ne govorimo, bilo je dovoljno nedolično za jednog nemačkog oficira. Stoga je, kada se vratio u Berlin, izdao naredbu stručnim službama da rade na iznalaženju načina ubijanja koji će jačati moral i žrtvama i vojnicima određenim za njihovu likvidaciju. Svi izazovi takvog zadatka rešeni su za nepuna četiri meseca, i nakon uspešnih proba sa sovjetskim ratnim zarobljenicima u Zahrenshauzenu, do proleća 1942. godine dovršeno je tridesetak posebnih kamiona, dvadeset većih, kakav je bio i naš „zaurer“, i desetak manjih, marke „dajmond“ ili „opel-blic“. Ovaj kamion je, mora se to reći, imao preteču u jednom hermetički zatvorenom vozilu, korišćenom u okviru programa „Eutanazija“ za duševne bolesnike, u kojem su žrtve usmrćivane čistim ugljen-monoksidom. Genijalna zamisao koja je omogućila ostvarivanje Himlerove ideje, i koja je, uostalom, bila neophodna za dalji razvoj tehnologije masovnog ubijanja, sastoji se u tome da se, umesto ugljen-monoksida iz čeličnih boca, koristi izduvni gas motora, što



nije samo, po svemu sudeći, činilo celu proceduru jeftinijom, nego je i doprinosilo tome da unutrašnjost kamiona deluje sasvim bezazleno, dakle: kao *prava* unutrašnjost *pravog* kamiona, što će bez sumnje blagotvorno delovati na žrtve. Teško je odoleti takvoj brižnosti, priznajem. Pokazalo se, međutim, da stvari ipak nisu sasvim jednostavne, bez obzira na poboljšanje duhovnog stanja žrtava, jer je pripadnicima udarnih grupa istovarivanje ugušenih ljudi stvaralo veće psihičke pritiske nego obično streljanje. U logoru u kojem su radili Gec i Majer to je rešeno angažovanjem pomenutih sedam, ili pet, srpskih zatvorenika. Oni su prenosili mrtve, slagali ih u rake i pokopavali. Kada su zatrpali poslednju raku, streljani su. Verujem da su Gec i Majer to videli, premda je isto tako moguće da su pre toga, prateći komandantov automobil, pošli prema ispražnjenom logoru, uvek je bilo nekih birokratskih začkoljica koje se nisu mogle izbeći. To se, kako govore dokumenta, odigralo desetog maja 1942. godine. Mesec dana kasnije, „zaurer“ se vraća u Berlin. Prate ga Gec i Majer. Zadnja osovina mu je slomljena, te se stoga otprema vozom. Gec i Majer bez sumnje imaju zaseban kupe. Zaseban kupe su dobila i ona četiri nemačka policajca, nagrađena i dodatnom nedeljom odsustva, pa zašto ne bi i Gec i Majer? Nema nikakvih pokazatelja kako je došlo do pomenutog kvara, kao što se ne zna zašto je kamion stajao neiskorišćen mesec dana kada su, bar to se zna, njegove usluge bile i te kako potrebne na drugim mestima. Isto tako nije jasno zašto ta osovina, ako je već morala da se slomi, nije pukla znatno ranije, pa tako bar malo odložila neminovan tok stradanja. Bog se nije mnogo trudio tih dana oko svog izabranog naroda. Možda je, doduše, bio zauzet u nekom drugom kutku sveta, a možda je, zapravo, hteo da pokaže tom narodu da i nije toliko izabran? Ako ni u bogove čovek ne može da se pouzda, kako onda da veruje ljudima? Deca su, na primer, verovala Gecu, ili Majeru, kada bi čvrstim korakom ušao u logor, ogrejan prolećnim suncem, uzimao ih u naručje i delio bombone. Kako je Gec, ili Majer, voleo decu! Teško bi mogle da se pronađu prave reči koje bi opisale toplinu koju je osećao dok mu je ruka počivala na njihovim tršavim glavicama. U tim trenucima nije čak ni

pomišljao na vaške, iako je mogao često da ih vidi kako promiču između kratkih dlaka. Da li na osnovu toga mogu da pretpostavim da je Gec, ili Majer, bio oženjen? Da je imao ženu, možda i decu, negde u Nemačkoj ili, moguće je, u Austriji? Onaj drugi, onaj koji nije ulazio u logor, on sigurno nije bio oženjen. Ljubav prema deci ne pada s neba – Bog ionako nije bio prisutan – već se uči, kao i sve ostalo. Premda, moram priznati, nije naodmet pomisao da je on, onaj drugi, u stvari odbijao da se pretvara. On je bio tu sa određenim zadatkom, i ništa drugo osim tog zadatka nije postojalo. Dok je onaj prvi u logoru, on obavlja administrativne poslove ili sedi na papučici kamiona i čeka. Možda puši. Verovatno puši. Svi su tada pušili, uostalom: kao i sada. U tom pogledu, svet se nije promenio. Cigarete su postale vitkije, filteri su dovedeni do savršenstva, duvan postao aromatičniji, ali ništa u njima ne ukazuje na potop koji je, u vreme ove priče, obavijao zemlju kao kliska i ljigava pokožica. Potop možda nije najbolja reč kada se govori o umiranju od otrovnih gasova, ali osećaj tonjenja je isti. Stiže se do dna, i to je kraj, nema se više kud. Nije smrt balon, već lenger. Duše su, istina, izletale kada bi kamion stigao na određište, mahnite od svežeg vazduha, ali tela su ostajala na dnu, ponekad tako zamršena da su srpski zarobljenici tiho psovali kroz zube dok su nastojali da raspletu udove i izukrštane prste. Njima je bilo obećano, negde sam pročitao, da će, nakon uspešno završenog posla, biti upućeni u radni logor u Norveškoj, i tako su oni proživeli dva meseca u zabludi koja je bila samo deo veće zablude, predstave u kojoj je svako igrao dodeljenu ulogu. Nikakva improvizacija nije bila dozvoljena. Sve, pa i umetnost, služilo je određenom cilju. Kada bi svako igrao po svom nahođenju, sve bi se odavno raspalo. Logoraši su glumili odlazak u Rumuniju, ili Poljsku, i ulazili u kamion kao da stupaju na ničiju zemlju između bodljikavih granica. Srpski zarobljenici, ulepljeni blatom, zabadali su lopate u zemlju i nasipali je preko prepunjenih raka kao da grade most preko Severnog mora. I kao što kamion nije doista išao u Rumuniju, ili Poljsku, ni njihov most nije ih nikuda odveo. U vreme potopa, zemlja ne postoji. Ko je to mogao da zna? Život je ionako zavaravanje, u ratu ili miru, svejedno. Uvek je to isto grčevito nastojanje da se opstane malo duže nego što je predviđeno.



Prisutan ili odsutan, Bog je surov, nema u njemu stvarne milosti. Kada žmuri, on žmuri, i ništa se tu ne može učiniti. Duše se okupljaju oko njega, glasovi im nadolaze kao zvuk hiljadu zvončića, a Bog samo odmahuje rukom. Isto je tako odmahnuo rukom i Gec, ili Majer, kada je video slomljenu osovinu. Takva stvar može samo da ražesti čoveka, makar on bio disciplinovan poput Geca i Majera. Neke stvari su naprosto jače od svega što tvori ljudsko biće. Osim toga, Gecu, ili Majeru, ili obojici, već je bilo dosta te divlje zemlje, priprostih ljudi i nedostatka reda. Nije Gec, ili Majer, nostalgičan, njegov osećaj dužnosti veći je od svake čežnje za domom, ali lepo je, nema šta, u spokoju svoje sobe jesti kobasice i piti pivo. Da je raspolagao nekim natprirodnim moćima, Gec bi, ili Majer, svojim rukama sastavio tu osovinu i vratio je u prvobitno stanje. Istini za volju, bilo je i drugih kamiona koji su trpeli oštećenja, pogotovo na razrovanim putevima u Rusiji i Ukrajini, ali to Gecu, ili Majeru, ili obojici, nije pružalo utehu. Čovek se lako navikne na predmete i očekuje da se predmeti s istom lakoćom naviknu na njega, i kada ga predmeti iznevere, on je s pravom razočaran. Ne toliko, bar u slučaju Geca i Majera, da bi ga, mislim na kamion, šutnuli ili mu rekli kakvu ružnu reč. I to ne samo zbog toga što ih je tako verno služio nego i zbog toga što je, za razliku od onih koje je prevezio, imao dušu. Gec, ili Majer, to dobro zna, jer je bezbroj puta, dok je vozio, osetio kako se šoferska kabina materinski obavlja oko njega, kako se trudi da mu olakša svaki pokret. Da je mogao, uveren je Gec, ili Majer, sigurno bi poleteo. U Berlinu, kvar je otklonjen za samo dva dana, i već 15. juna 1942. godine kamion odlazi u Rigu. Ne znam da li su Gec i Majer upućeni s njim. Ukoliko nisu, teško je zamisliti veličinu njihove tuge. Koliko puta su ga samo očistili i izglancali, obrisali farove, oprali vetrobran i unutrašnjost karoserije! I tvrđem čoveku od Geca i Majera zaiskrila bi suza u oku. U stvari, prve noći nakon što se suočio sa užasom slomljene osovine, Gec se, ili Majer, doista snuždio dok je ležao u krevetu. Ne može se tu govoriti o suzama, ali nešto mu se skupilo u grudima, pritiskalo ih i spolja i iznutra, jedva je dolazio do daha. Podigao je ruke i prekrstio ih ispod glave, ali to mu nije pomoglo. U sobi nije gorelo svetlo, i kroz prozor je mogao da

vidi nebo osuto zvezdama. Njihovo treperenje nešto mu je kazivalo, nije mogao da razume šta, iako je osećao da je ta poruka povezana sa stiskom koji nije popuštao. Da li je to kosmički bol o kojem je negde, nekada, čitao? Jadan Gec, ili Majer. Voleo bih da sam video njegovu fotografiju, možda bih onda mogao da opišem izraz njegovog lica. Nikada ih nisam video, ni Geca ni Majera, i mogu samo da ih zamišljam. Moje interesovanje za njih dvojicu pada u vreme kada sam pokušavao da popunim što više praznina na svom porodičnom stablu. Prevalio sam pedesetu, znao sam kuda me život vodi, ostalo je još samo da utvrdim odakle sam krenuo. Obilazio sam arhive, posećivao muzeje, donosio knjige iz biblioteka. Tako su Gec i Majer ušli u moj život. Naime, gotovo sve žene iz porodica moga oca i moje majke stradale su, kako se to obično kaže, u logoru na Sajmištu, a zapravo su umrle na beogradskim ulicama i putevima, u kamionu koji su Gec i Majer vozili do stratišta u Jajincima. Njihova imena prvi put se pominju u telegramu SS obergruppenfirera Hajnriha Milera, šefa Gestapoa u Berlinu, upućenom polovinom marta 1942. godine šefu nemačke policije u Beogradu, SS štandartenfireru Emanuelu Šeferu. U telegramu se najavljuje dolazak specijalaca sa kamionom posebne namene, a oni će, po dolasku, izložiti svoj specijalan zadatak. To me je, priznajem, privuklo Gecu i Majeru, ta činjenica da nisu bili šrafčiči u ogromnom mehanizmu koji ne znaju čemu mehanizam služi, nego da su bili potpuno upućeni u tajnu svog zadatka, u isto vreme glasnici smrti i sama smrt. Pokušao sam da zamislim trenutak kada im njihov pretpostavljeni saopštava cilj putovanja. Gec i Majer stoje u stavu mirno i odsečno potvrđuju da su razumeli, a možda im i nije bilo potrebno objašnjavati, možda su oni već stekli iskustvo na Istočnom frontu, što zvuči krajnje verovatno, pogotovo kada se uzme u obzir zahtev za što većom ekonomičnošću poduhvata. U tom smislu, uvežbanost osoblja nije smela da predstavlja rizik ili slabu kariku u lancu, pa ni Gec i Majer sigurno nisu bili početnici. Pokušao sam da zamislim kako se, ako su bili oženjeni, opraštaju od svojih supruga. Gec, ili Majer, kleči pred svojom ženom i naslanja obraz na njen stomak, dok Majer, ili Gec, spušta poljubac na čelo svoje žene. Šta im govore? Koliko one znaju? Mora da su nešto



znale, uvek se takve stvari doznaju, možda je neko od njih dvojice pričao u snu ili se izlanuo tokom večere. Ali kada je rat, onda je najbolje, ako već niste neposredni učesnik, da znate što manje o njemu, jer to je bar neka mala pobjeda nad stvarnošću koja je, bez obzira na politička uverenja, svima ista. Ma koliko to čudno zvučalo, žene je ponekad lakše shvatiti nego muškarce. O čemu, na primer, razgovaraju Gec i Majer dok se voze prema Beogradu? Sumnjam da su se divili lepoti brdskih ili ravničarskih predela, premda je Gec, ili Majer, katkad navodio neki Geteov stih. Nisu razgovarali ni o poslu, koji je za njih ionako predstavljao rutinu, računicu koja im je kazivala posle koliko dana se vraćaju kući. (Pedeset četiri po njihovoj računici; osamdesetak u stvarnosti.) Mogli bi da razgovaraju o povratku, ali o čemu će onda pričati svih onih dana koji stoje pred njima u toj zabiti? Gec, ili Majer, onaj koji je sigurno oženjen, pomalo je zabrinut zbog stalnih upala grla kćerkice Hilde. Srediće se to do njihovog povratka, teši ga Majer, ili Gec, onaj koji verovatno nije oženjen, ali istina je, dodaje, da zdravlje treba čuvati i negovati od malih nogu. Kao dečak, na primer, on je želeo da bude pilot, ali nije dovoljno pazio na svoje telo, a da jeste, kao što nije, bolje bi prošao na pregledima i testovima, i sada bi, ko zna, možda sedeo za upravljačem „meseršmita“. Kako se slatko smejao Gec, ili Majer, kada je čuo njegovu priču! Sve se rukama udario po kolenima. Pljeskao. Ali Majer, ili Gec, ozbiljan je. Kožna pilotska jakna visi u šoferskoj kabini, i ponekad je doista oblači, uz prečutnu saglasnost suvozača. Tada voli da otvori prozor, da oseti nalete svežeg vazduha na licu. U početku su ga u tim sanjarenjima ometali tupi udari i mukli povici koji su dopirali iz stražnjeg dela kamiona, ali posle ih više nije čuo. Na sve se čovek navikne, pa zašto ne bi i na to? A ni ti udari nisu mogli dugo da traju, kao ni povici, jer su unutra uglavnom bili žene i deca. Sa odraslim muškarcima je sve duže trajalo, pa i udarci, tako da je, bar u tom pogledu, njihov posao bio olakšan. Gecu i Majeru je bez sumnje saopšteno, to se nije moglo izbeći, da su gotovo svi jevrejski muškarci u Srbiji već streljani. Nisu znali kako se to desilo, niti kako je ta akcija izvedena, ali, ruku na srce, to ih nije ni zanimalo. Meni je, međutim, poznato kako se to odigralo: gotovo svi muškarci iz porodica moga oca i moje



majke stradali su tokom jeseni 1941. godine. Prehodno sakupljeni u raznim prihvatnim logorima i zatvorima, odvođeni su na streljanje u manjim i većim grupama, najčešće u znak odmazde za ubijene nemačke vojnike. Pokopani na raznim stratištima u okolini Beograda, oni tvore zamršenu mrežu smrti koju nikada nisam uspeo u potpunosti da razmrsim. Za one koji su bili na Sajmištu bar se zna tačan put: preko savskog mosta, kroz Beograd, do Jajinaca. Ja znam taj put; oni ga nisu znali. Dok su stajali u redu iza kamiona, verovali su da odlaze u novi logor u Rumuniji ili Poljskoj. Nije li im tako rekao komandant logora, izvesni Andorfer, koji se čak potrudio da izmisli pravila novog logora i podeli ih članovima jevrejske Uprave? Sasvim slučajno, a možda i ne, untermurmfirer Andorfer je, pre nego što se profesionalno posvetio SS organizaciji, radio kao poslovni direktor hotela. Uslovi smeštaja u tom hotelu, u Selden am Ectalu, bili su sigurno bolji nego u logoru na Sajmištu, gde su polupani prozori zakovani daskama, pukotine zjape u zidovima, a krovovi prokišnjavaju. Ne čudi, onda, što su se logoraši u prvi mah dobrovoljno prijavljivali za transport: što dalje od tog mesta koje ne ponižava samo svojom neljudskošću, već i potpunom izloženošću Beogradu, koji ih, sa druge obale reke, nemo posmatra. Bol je jači kada je ono što je izgubljeno neprekidno pred očima, ćutanje može da ubije. U svemu je važan red, misle Gec i Majer dok raportiraju štandartenfireru Emanuelu Šeferu, šefu nemačke policije, inače doktoru prava. Šefer je o svemu obavestio komandanta logora, Andorfera, koji je potom sve preneo svom zameniku, Edgaru Engeu. Enge je pre rata, odnosno sve do mobilizacije 1940. godine, radio kao turistički vodič. Tako su akciju konačnog rešenja jevrejskog pitanja u Srbiji praktično sprovodili u delo jedan bivši hotelijer i jedan bivši turistički radnik, što je svakako ironično, premda ne i apsurdno, s obzirom na sličnost tih poslova, izraženu i u istovetnom rečniku: smeštaj, transport, dnevni i nedeljni jelovnik, narudžbine namirnica, higijena, žalbe gostiju. O onima koji su bili u logoru ne može se govoriti kao o gostima, to možda i ne treba pominjati, a ni njihove žalbe nisu shvatane ozbiljno. Formalno gledano, nemačke okupacione vlasti bile su domaćin, ali nabavka hrane se finansirala iz sredstava dobijenih prodajom opljačkane



jevrejske imovine. Logoraši su sami plaćali za svoj smeštaj. Ukupno je Opštini grada Beograda uplaćeno 26.900.000 dinara za isporučenu hranu, čija kalorična vrednost je doprinosila da logoraši velikom brzinom gube na težini, što je u krajnjem ishodu olakšavalo posao Gecu i Majeru. Istu ekonomičnost pokazale su nemačke okupacione vlasti kada su, polovinom oktobra 1941. godine, donele odluku o streljanju preostale četiri hiljade jevrejskih muškaraca, izuzevši od tog broja oko trista muškaraca koji su predviđeni za održavanje re da među ženama, decom i starcima u jevrejskom getu. Geto, koji je trebalo da se nalazi u „ciganskoj četvrti“ u Beogradu, nikada nije sagrađen. Umesto geta, otvoren je logor na Sajmištu. I tu se ekonomičnost pokazala na delu: iskorišćeni su postojeći paviljoni u kojima su se od 1937. godine održavale sajamske izložbe. Tako je u Turskom paviljonu, naizgled sasvim prikladno, smešteno kupatilo, premda se tu kasnije nalazila i mrtvačnica. Nije sasvim jasna veza između kupatila i mrtvačnice, osim ako se čin smrti, ma koliko ružan bio, ne smatra prelazom u stanje veće čistoće. U malu zgradu u blizini ulaza, u kojoj su nekada bile prostorije Uprave Sajma, uselila se logorska komanda. Jevrejska uprava logora prebivala je u Centralnoj kuli. Većina logoraša živela je u trećem paviljonu, najvećem od svih, u kojem su porušeni pregradni zidovi. Površina tog paviljona iznosi oko pet hiljada metara, što znači da je svaka osoba u njemu, a bilo je tu do pet hiljada duša, raspolagala životnim prostorom od jednog kvadratnog metra. S obzirom na veliku stopu smrtnosti među logorašima, čak i pre nego što su Gec i Majer stigli u Beograd, taj prostor je nekada bio veći, čega logoraši najčešće nisu bili svesni, te se tako nisu koristili uvećanim prostorom koji im je pripadao. Ne treba to, naravno, uzeti za zlo logorašima, jer oni su bili srećni što su uopšte mogli da se kreću. Uostalom, zato su se toliko obradovali kada su se pred ulazom u logor pojavili Gec, Majer i njihov kamion: ako ništa drugo, bar će otići nekud gde će biti više hrane i gde će moći pošteno da protegnu noge. U takvim trenucima, život se uvek meri malim stvarima: dužinom kreveta, na primer, ili vunanim čarapama. Ni u prvom paviljonu, u koji su smešteni naknadno dovedeni Jevreji, nije sigurno bilo bolje, iako mi nije poznata njegova površina. U

čtvrtom paviljonu je kasnije otvorena kuhinja; u prvo vreme, hrana se dopremala kolima iz Beograda. Jevrejski muškarci, oni koji su pošteđeni streljanja, živeli su u petom paviljonu. Drugi paviljon je bio odvojen za Cigane, a posle su u njemu osposobljene logorske radionice: bravarska, obućarska, krojačka i stolarska. Logor je imao i svoju bolnicu i apoteku: pedesetak kreveta u paviljonu Zadužbine Nikole Spasića. Pravi mali grad, nema šta. Šteta što se nužda obavljala na otvorenom; da je to bilo bolje rešeno, Sajmište je moglo da postane uzorni model nacističkog logora. Komandanta Andorfera je to činilo još nesrećnijim. On je bio mlad čovek, tridesetogodišnjak, pun snage, uzbuđen što živi u trijumfalnom periodu nemačkog Rajha, i ako se oko njega već vodio rat, a vodio se, onda je želeo da bude u njemu. Molbe mu nisu uslišene, i ostao je na tom položaju sve do kraja aprila 1942, kada je jevrejsko pitanje u Srbiji bilo skoro rešeno, a Gec i Majer sanjali o povratku. Posebno je Gec, ili je to možda bio Majer, imao žive snove, tako da se često budio noću, sav oznojen ukoliko bi sanjao nešto ružno, sav ozaren kada bi, u snu, stupio u staru roditeljsku kuću, a ponekad se uopšte nije budio, nego se samo drao i coktao, pa je Majer, osim ako to nije bio Gec, morao da ustaje, da ga drma i stiska mu rame. Slični krici čuli su se noću i u trećem paviljonu, premda su ih češće izazivali mlazevi vode i mokraće koji su se slivali između dasaka gornjih ležajeva nego ružni snovi. Java je bila dovoljno užasna, nije bilo potrebe da se nešto drugo sanja, bar ne noću. Danju su snovi bili dobrodošli, jer je uverenje da se sve to događa u snu, nekom drugom, pomagalo da se lakše prebrodi vreme od svitanja do sumraka. Govorim kao da je vreme reka, kao da je Sava koja teče u njihovoj blizini, a oni ni potok ne bi mogli da pregaze. Savu su prelazili samo u kamionu koji su vozili Gec i Majer, ili pak umotani u bele čaršave, mrtvi i ukočeni, na nosilima koja su preko zaleđene reke nosili jevrejski muškarci, oni koji su pošteđeni streljanja, i jevrejske žene, one koje još nisu umrle. Nisu, dakle, logoraši brinuli samo o svojoj prehrani, nego i o svojim mrtvima. Oni su, mogli bi da kažu Gec i Majer, čak sami sebe ubijali, jer su sami, bez ikakve prisile, gutali vazduh pun otrovnih isparenja, i tako, što su više udisali, sve više su, paradoksalno, sebi oduzimali od života. Zvuči